

године Александар Белић,
идан само за време ратова
Скерлић, Павле Поповић,
вић, Димитрије Вученов,
и Деретић, Радоје Симић,
Иванић, Милорад Дешић,
сандар Милановић и Зона Мркаљ.
је 1953, а први број изашао
њи назив.

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Година LXIII

Број 1–2

Београд 2016.

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

УДК: 811.163.41'26
81'27
811.16'362

ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР*
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Оригинални научни рад
Примљен: 10.02.2016.
Прихваћен: 20.04.2016.

СРПСКИ ЈЕЗИК ИЗМЕЂУ ВЕЛИКИХ И МАЛИХ ЈЕЗИКА¹

У раду се разматрају критеријуми по којима се језици квалификују као велики или мали и примењују се на савремени српски језик. Даје се преглед актуелног стања и актуелних тенденција које су у том погледу карактеристичне за српски језик. У трећем делу рада предмет пажње су три могућа пута даљег развоја српског књижевног језика.

Кључне речи: српски језик, велики језици, мали језици, социolingвистика, еколингвистика.

Односи међу језицима као један вид односа међу народима, друштвима и државама данас представљају врло актуелну социolingвистичку тему, које се све чешће разматра у теоријском оквиру релативно младе дисциплине – лингвистичке екологије.

* predrag.piper@fil.bg.ac.rs

¹ Предавање одржано 11. фебруара 2016. на Филолошком факултету у Београду на Семинару за наставнике српског језика и књижевности. У основи овог предавања су делови ауторових књига *Српски између великих и малих језика* (Београд, 2010; 3. издање), *Српски у кругу словенских језика* (Београд, 2015) и *Лингвистичка славистика : студије и чланци* (Београд, 2015) и књиге: Милош Јевтић, *Живот језика: разговори с Предрагом Пипером* (Београд, 2015), допуњени неким новим подацима.

УДК: 821.163.41.09-31 Црњански М.
821.161.1.09-31 Достојевски Ф. М.

ФЕДОР Б. МАРЈАНОВИЋ*
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

Оригинални научни рад
Примљен: 12.03.2016.
Прихваћен: 20.04.2016.

ИДЕЈНЕ ВЕЗЕ И САГЛАСЈА ДНЕВНИКА О ЧАРНОЈЕВИЋУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ И БРАЋЕ КАРАМАЗОВИХ ФЛОДОРА М. ДОСТОЈЕВСКОГ

У литератури је потврђен утицај који је Достојевски имао на формирање суматраизма, поетско-филозофског израза Милоша Црњанског. У раду ће бити испитане идејне повезаности двојице писаца на примјерима романа *Дневник о Чарнојевићу* и *Браћа Карамазови*. Поређењем романа, као представника, жанра романа идеје, њихове интертекстуалне везе ће бити проучене на основу три интересне тачке: у односу структуре и идеје, конкретним поређењем идејних сфера двају романа и на мотиву двојништва који се јавља у оба. Повезаност на идејној сфери се очитава у томе што Рајићев свјетоназор у роману спаја идеје које у роману Достојевског носе Иван Карамазов и Аљоша Карамазов. Тиме Црњански ствара дуалистички романескни систем, у којем се јунак са једне стране нихилистички односи према реалном свијету, попут Ивана Карамазова, док са друге стране тежи вишој стварности хармоничне повезаности човека и космоса, попут Аљоше Карамазова.

Кључне ријечи: интертекстуалност, суматраизам, сведозвољеност, свекривица, двојништво.

Увод

Утицај који је Достојевски имао на Милоша Црњанског потврђен је како у књижевној критици, тако и у дјелу самог писца *Дневника о Чарнојевићу*. Веза двојице писаца се најчешће своди на утицај романа *Записи из мртвог дома* на поетски програм Милоша Црњанског, суматраизам.

„Топоним Суматра, на који се песник тако често позива, по својој прилици потиче из *Записа из мртвог дома* Ф. М. Достојевског, књиге коју је Црњански током Првог светског рата носио са собом. Следећи образац руског приповедача, он за време свог невољног војевања или заточеништва, пише белешке из којих касније настаје кратки роман *Дневник о Чарнојевићу*, где је изложена суматраистичка поетика” (Поповић 2007: 709).

* marjanovicfedor@gmail.com

Сам Црњански је наведени роман Достојевског помињао у својим интервјуима. „У Првом светском рату, на фронту, носио сам у џепу записе Достојевског о робијашници, у Сибиру. Да сам погинуо, с том бих књигом на грудима издахнуо” (Црњански 1992: 274). Иста књига се помиње и у *Дневнику о Чарнојевићу*. „После су ме тукли. О, ни то није болело. Био сам навикао, да читам романе, па сам често мислио на Достојевскову ’Каторгу’” (Црњански 1993: 8).

Међутим, референцијално поље дјела Достојевског се проширује у есеју Црњанског о Иву Андрићу, гдје се, осим о тематској вези његовог *Ex Ponta* са *Записима из мртвог дома*, пише и о „словенској карамазовској души” Андрићевог дјела. „Онај коме су досадне лирске комедије већине данашњих наших песника, онај ко тражи славенску карамазовску душу књиге нека чита Андрића. [...] и наћи ће у њој горких и тужних страна, као у најтужнијој Достојевској књизи у Каторги” (Црњански 2008а: 370). Иако је овај есеј каснијег датума у односу на *Дневник о Чарнојевићу* (1929), он нам указује на постојање двију врста интертекстуалних веза са Достојевским. Прва је спољашња веза, која се остварује директним референцирањем на одређено дјело, као што је случај са *Записима из подземља*. У другом случају, који се односи на *Браћу Карамазове*, у питању је дубинска веза, која се не открива директно у самом тексту, већ у његовој „души”. Ријеч је дакле о оним неексплицираним утицајима који се проналазе у атмосфери једнога дјела, његовим идејама и умјетничкој снази. Стога се приликом истраживања књижевних релација између Достојевског и Црњанског подручје интересовања треба проширити са утицаја *Записа из мртвог дома* на утицај који је мноштво идеја романеског свијета Достојевског имало на пјеснички програм Црњанског, суматраизам.¹

Та веза ће у овом раду бити представљена на примјерима романа *Дневник о Чарнојевићу* и *Браће Карамазове*. Везе између ових романа не читавају се на формалном колико на идејном плану. Жанровски су блиски као представници романа идеје „у којем су карактери замишљени превасходно као носиоци одређених погледа на свет, а композиција као контрастирање њихових интелектуалних ставова” (РКТ 1985: 668).

У фокусу рада биће три тачке које могу ближе освијетлити идејне везе *Дневника о Чарнојевићу* и *Браће Карамазове*. Прва од њих је однос структуре и идеје романа. Друга ће бити саме сличности и разлике које постоје у идејној сфери ових романа и њихових јунака, носилаца идеја. Трећа ће бити мотив двојништва и мотив сна у романима, као директна спона између јунака и идеје коју он представља.

¹ Треба имати у виду да суматраизам није третиран искључиво као пјеснички изрицај, већ као „поетски, философски и животни став” (РКТ 1985: 779). Сам Црњански га је описао као „луду теорију ’суматраизма’: да живот није видљив, и да зависи од облака, румених шкољака, и зелених трава чак на другоме крају света” (Црњански 2008б: 246), при чему синтагма „луда теорија” указује на његову хибридную позицију између философског и пјесничког погледа на свијет.

Очигледне разлике између *Чарнојевића* и *Браће Карамазове* другог „лабава”. Осим тога, *Дневник о Чарнојевићу* је само дневничком, иако са идејама и структуре. Када се дође до више идеја, већина идеја је код Достојевског суштински и доба тадашње Руске империје, чиме романе монолоичност ових идеја, већ њихово

О структури романа само они моменти који се налазе у *Чарнојевићу*. Есеј о поетике Достојевског је стварна полифонија „Достојевског” (Бахтин 1929). Погледања на свет и својој најближој околној идеологији” (Исто: 7).

Данас је већ устојено да је веома однос према Богу

„Прву групу идеја вају негативно, иако се проји, који исти поједи и други ставови страсно” (Отац Јован)

Ова подјела чини тенденцију, различитих идеја, кога никада није дошло до друге свести” (Бахтин 1929). Начела је Иван Карамазов и старац Зосима. Који бива осуђен на смрт, а његов положај у боју је јаво с богом бори, а

Наспрам организованих идеја је са формалним „облик приповедања” (Горьки 1929) лежених сећања” (Горьки 1929)

Однос структуре и идеје

Очигледне разлике у структурама *Браће Карамазових* и *Дневника о Чарнојевићу* очигледне су утолико што је организација првог романа „чврста“, а другог „лабава“. Осим тога, *Браћа Карамазови* су полифонијски роман, док се *Дневник о Чарнојевићу* одликује монолоичношћу. Ова разлика није условљена само дневничком, исповједном формом *Дневника*, већ проиходи из суодноса идеје и структуре. Као манифестативном роману, циљ му није да представи дијалог више идеја, већ да литерарном формом опише одређени поглед на свијет. Код Достојевског су паралелно приказане идеје које су обиљежиле његов живот и доба тадашње Русије. Јунаци као носиоци идеја постављени су једни наспрам других, чиме романи имају изразито полемички тон. Стога полифониичност и монолоичност ових романа нису производ лабавости или чврстине њихове организације, већ њиховог полемичког односно манифестативног карактера.

О структури романа Достојевског је много писано и овдје ће бити поменути само они моменти који ће бити значајни за интертекстуалну анализу са *Дневником о Чарнојевићу*. Већ је Бахтин одредио полифониичност као основни принцип поетике Достојевског. „Мноштво самосталних и несливених гласова и свести, стварна полифонија пуноправних гласова доиста је основна одлика романа Достојевског“ (Бахтин 2000: 8). Зато је у његовим романима јунак „посебан угао гледања на свет и самог себе“ (Исто: 47), али „није само реч о себи самом и о својој најближој околини, он је и реч о свету: он није само онај који сазнаје – он је идеолог“ (Исто: 75).

Данас је већ устаљена класификација јунака Достојевског на основу њиховог односа према Богу.

„Прву групу сачињавају негативни хероји – 'антихероји', који вечни проблем решавају негативно, или су склони негативном решењу; другу групу сачињавају позитивни хероји, који исти проблем решавају позитивно. [...] Први су богоборци, други – богољупци; и једни и други стварају своју философију, и своје решење оправдавају искрено, мученички, страшно“ (Отац Јустин 1999: 11).

Ова подјела чини динамизам романа Достојевског, који се односи на коегзистенцију, различитих, међусобно супротстављених свијести. „Свест код Достојевског никада није довољна себи, она се увек налази у интензивном односу према другој свести“ (Бахтин 2000: 33). У *Браћи Карамазовима* носилац богоборачких начела је Иван Карамазов, наспрам којег стоје јунаци богољупци, Аљоша Карамазов и старац Зосима. У средишту се налази најстарији брат Димитриј Карамазов, који бива осуђен невин за оцубиство и који се колеба између два принципа. Средишњи положај у борби двије силе јунак потврђује сопственим ријечима: „Ту се јаво с богом бори, а бојно поље су срца људска“ (Достојевски 2008: 128).

Наспрам организоване структуре *Браће Карамазових*, *Дневник о Чарнојевићу* је са формалног становишта роман лабавије композиције, коју је условио „облик приповедања у првом лицу, као и изабрани жанр дневничких записа, забележених сећања“ (Петковић 2010: 103). Опасност коју оваква организација књи-

жевног дјела ствара је варка да у њему нема дубљих мисаоних и философских димензија. На то је својевремено упозорио Никола Милошевић (в. 1972: 269).²

Упркос томе, структура *Дневника о Чарнојевићу* је уско повезана и условљена идејом суматраизма, која се у роману износи. Петар Рајић, као јунак романа, наратор и носилац идеје суматраизма, има повлашћену позицију, док је функција осталих јунака потврђивање Рајићевих ставова.

„Исповедним обликом своје повести писац обезбеђује нарочиту снагу вредносним исказима главног јунака. [...] Ништа мање значајну улогу у истицању и подвлачењу вредносних оцена главног јунака играју карактеристике осталих ликова новеле. Нема, у ствари, ни једног епизодног актера *Дневника* који није тако обликован да, на свој начин, убедљиво потврђује и илуструје тезу о узалудности и бесмислености човековог постојања” (Исто: 273).

Структура романа је прилагођена јунаковом дуалистичком погледу, који се открива како у већим сценама и цјелинама, тако и у мањим исказима, попут следећег: „Не, не знам шта је добро а шта зло, ништа не знам шта се збило, али једно знам, да је наша срећа у лишћу” (Црњански 1993: 76). Почетак реченице може да асоцира на наслов Ничеове књиге *С оне стране добра и зла*. Рајићев нихилистички став се испољава према моралним нормама и реалном свијету одређеном људским и цивилизацијским стегама. Насупрот такве врсте ниже стварности, налази се утопистички свијет природе, лишћа, шума, неба и Сунца, у којем јунак види вишу стварност космичке повезаности и сагласности, где се смисао постојања бића оправдава идејом да ће од његовог осмијеха један свијет да процвјета. „Несумњиво, у књижевној слици света коју код младог Црњанског налазимо постоје – као њен битан део – две помињане равни: непосредно видљив свет и 'досад непосматране везе'” (Петковић 2010: 101).

Рајићев суматраистички дуализам присутан је у роману још од прве реченице: „Јесен, и живот без смисла.” Опште мјесто и општа грешка у науци о књижевности је тумачење ове реченице као семантичког изједначавања јесени и бесмислености живота (в. Исто: 102) (в. Микић 2005: 99) (в. Деретић 1981: 257). Треба имати у виду да зарез нема само функцију ритмичке, већ и семантичке паузе, којом се раздвајају два међусобно супротстављена појма. Ова теза се лако доказује аксиолошким разврставањем исказа с почетка романа на позитивне и негативне. Прве реченице романа заиста имају негативан, нихилистички садржај: „Провео сам ноћ у затвору са неким Циганима. Вучем се по каванама. Седам до прозора и загледам се у маглу и у румена, мокра, жута дрвета. Где је живот” (Црњански 1995: 7). Међутим, већ у следећој појави сусрећемо се

² Својевремено је Петар Цацић, бавећи се феноменом утопистичке визије далеких свјетова („повлашћених простора”) у дјелу Милоша Црњанског, одредио јунака романа као особу која бјежи од философског промишљања. „Основни морални проблем у *Дневнику* јесте: не постављати морални проблем” (Цацић 1995: 74). Према оваквом тумачењу, суматраизам представља својеврсни бијег од стварности. „Кад год ударци стварности и судбине почну да падају по јунацима Црњанског, они постају то, суматраисти” (Исто: 84). Иако се не може порећи да суматраизам, какав је представљен у *Дневнику о Чарнојевићу*, посједује елементе ескапизма, погрешно би било одузети му све елементе идејног система. На то нас упућује и манифестна природа романа.

са „амбиваленцијом ствари. Његова естетика” (Ломпар 2015). „Али тако слатко и мирно глед немотивисаност већу „које има на свјет природе сувања живота и пјесме”

Идејна срж структуре романа је сфера свијета, нижа романа: „Где је живот”

Већ у следећој реченици свој однос према свету, црна, тако ме мајка означује Ф. М.] у зеленом, крај књиге се цитиране реченице са појмом „живот” равнодушан, док

Ова супротност

„Кома, куља велика од града до хрпу оних којима кога, нити Витке румена увек вечно в ни кућишта, градовима жести” (Исто: 101)

У овом исказу основних карактеристика

У нивоу међународних беле и Марије, с Доживљају Маринином нискошћу. Беше опет јутро него један глас, ваше. Прала је бљешташе зор

³ Никола Милошевић јунаковим аксиолошким

са „амбиваленцијом исказа. Јунак је жељан да каже две међусобно несугласне ствари. Његова егзистенција, у извесном смислу осцилира између тих ствари” (Ломпар 2015). „Али у овој бури, што је завртела мозак свету, мало је људи који тако слатко и мирно живе као ја” (Црњански 1995: 7). Ово јунаково на први поглед немотивисано стање блажености објашњава се његовим уживањем у дрвећу „које има на мене исто толико утицаја као на Хафиса вино” (Исто). Тиме се свијет природе суочава са свијетом људи, затвора и кавана, као свијет осмишљавања живота и пјесничке инспирације.

Идејна срж романа садржана је, дакле, већ у првој реченици. Након ње структура романа конципирана је тако да укаже на међусобно суочавање двију сфера свијета, ниже и више стварности, при чему се одговор на основно питање романа: „Где је живот?”, даје у корист више.

Већ у сљедећем пасусу, јунак ова два свијета међусобно супротставља и одређује свој однос према њима. „А затвор, и вежбе, и касарна смрадна вашљива и црна, *тако ме мало дира*. [Курзивом означио Ф. М.] Ја сам *заљубљен* [Курзивом означио Ф. М.] у воде ове, и дрвеће иза бедема, које се губи међу барама жутим и зеленим, крај којих је трава тако мека, опржена и топла” (Исто). Доведу ли се цитиране реченице у контекст прве, сасвим је јасно да прва кореспондира са појмом „живота без смисла” који јунака „тако мало дира”, тј. према којем је равнодушан, док се у другој описује „јесен”, коју јунак воли.

Ова супротстављеност проналази се и у већим исказним цјелинама.

„Коме ја ово пишем? Младићима, можда мом сину бледом и напаћеном. А око мене куља велика лудорија рата, све се ломи пода мном и ја смешећи се гледам те руље и идем од града до града. Грдне градове, шуме и поља; тамне, хладне станице. Децу и жене. Пијану хрпу оних који се сада богате. Све ја то видим и гледам са осмехом. Нити сам чији, нити имам кога, ни брата, ни слуге, ни господара. Гледам тихе, плаве, мокре, пролетње улице. Витке румене мостове у заласку сунца, кад их највише волим, и куд увек идем. Они ме виде увек вечно ведро, некад ретко уморног, скоро увек насмешеног, ничијег. Ни вере, ни мира, ни кућишта, никад ничег. Ја причам то тихим и мокрым, пролетњим улицама, по водама и градовима жутим од јесењег сјаја о њој, виткој, бледој, чистој и магловитој, о њој, младости” (Исто: 21–22).

У овом исказу се такође виде јунакова усамљеност и отуђеност, као неке од основних карактерних црта, али и као исход његовог животног става.

У ниво међусобне супротстављености доводе се и ликови двију жена, Изабеле и Марије, од којих је прва представник плотске, а друга више стварности. Доживљају Маријине узвишености непосредно претходи гађење над Изабелином нискошћу. „Видех је полутолу крај себе и неки гадан осмех испуни ме свог. Беше опет јутро и као да сам осетио да то не беше сунце што ме је пробудило, него један глас, устадох и приђох прозору. Под прозором стајаше Марија и певаше. Прала је рубље. Из њених голих рамена. Из њеног лика и голих рамена блешташе зора” (Исто: 64).³

³ Никола Милошевић је дао исцрпан преглед поступка епизодне карактеризације у складу са јунаковим аксиолошким судовима, међутим, његова анализа се бави само карактеризацијом оних

Оваква структура оправдава недостатак полифоничности у роману, јер филозофски концепт на којем се базира подразумева међусобну супротстављеност ниже и више стварности. Тиме се ствара широк дијапазон емоција, који иде од крајњег нихилизма до потпуног одушевљења.

Осврт на идејну и структурну грађу *Дневника о Чарнојевићу* важан је за поређење са *Браћом Карамазовима* јер се њиме смањује разлика између полифоничке и наизглед монолошке структуре романа. Са друге стране, истицањем дуалистичког концепта суматраизма, отвара се могућност за његово поређење са обје идејне струје романа Достојевског.

Суматраизам између идеје сведозвољености и идеје свекривице

При поређењу садржаја *Дневника о Чарнојевићу* и *Браће Карамазових* увиђа се да јунаци оба романа његују култ природе, као непосредан израз своје љубави према животу. Међутим, ови елементи се различито манифестују у различитим јунацима и њиховом погледу на свијет.

Дмитриј, као јунак који се колеба између узвишености и сладострашћа, жели да дође до помирења са земљом: „Али ево у чему је ствар: како ја да ступим са земљом у савез занавек? Ја не љубим земљу, не парам јој груди? [...] И кад ми се дешавало да тонем у најдубљи срам разврата (а мени се само то и дешавало), онда сам свагда ту песму о Церери и о човеку читао” (Достојевски 2008: 126). Није случајно ни то да о свом самоубиству машта као о опроштају од Сунца. „Он је већ одлучио како ће сутра дочекати прву пламену зраку ’златоког Феба’” (Исто: 480).

У разговору са Аљошом, Иван говори брату о својој љубави према природи и животу. Изненађујуће је како неки дијелови Ивановог монолога звуче као да их је изговорио Петар Рајић: „Нека и не верујем у поредак ствари на овом свету, али су ми мили лепљиви листићи у пролеће, који се тек развијају; мило ми је плаво небо; мио ми је понеки човек, кога неки пут – хоћеш ли ми веровати – и сам не знам зашто, заволим” (Исто: 271). Међутим, Иванова љубав према животу је непосредан разлог његовог бунта и богоборства.

У учењу старца Зосиме, љубав према природи, у својој цјелокупности и појединачности, представља једини начин спознавања Бога. „Волите све божје створове, и целину и свако зрно песка. Сваки листић, сваку зраку божју волите. Волите животиње, волите биље, волите сваку ствар. Будеш ли волео сваку ствар и тајну ћеш божју разумети у стварима” (Исто: 374).

У поређењу са *Браћом Карамазовима*, Рајићева позиција налази се између Ивана и Аљоше. Нихилистички однос према плотској стварности унеколико је близак Ивановом погледу на свијет. Међутим, Рајићев идеал више стварности

ликава који су потврда Рајићевог нихилизма. Тиме заобилази дуалистичку философију романа и његову структуру (в. Милошевић 1972: 274–281).

и свеповезаности м
указао Мило Ломп

Иван и Рајић
који су се суочили
не треба доводити
животом самог Цр

Са друге стран
року њиховог нихи
проживљавањем с
Њихов сусрет са п
док је Рајићев неп
списак мучене дјел
је патња логичан д
ском, еуклидовском
једно из другог пр
– али то је само еу
њој живим” (Досто
проживљен, а у рап
стојаху прљаве же
крај нас, и мољаш
ски 1993: 15). „Дел
19). „Кад се пробу
Да, лежала је мирн
У палети емо

према нижој ствар
његово најчешће о
оне емоције које је
младачку жељу
грдна олуја, која ће
да спасемо свет –
у неку руку блиско
изродила идеју Вел
Ивана), међутим о
садашњости јавља
тојања. „Данас сам
Убиство? [...] Сви
кољу. Нека кољу” (с
завичај, а убиство
дедове, они су знал
Ова мисао коресп
свијету лишеном в
„себичност, која би

и свеповезаности много се подудара са учењима старца Зосиме, на шта је већ указао Мило Ломпар (2015).

Иван и Рајић су блиски као студенти, представници образоване младости, који су се суочили са бесмислом свијета. Међутим, Рајићев студентски живот не треба доводити у директну везу са Иваном, јер је инспирисан студентским животом самог Црњанског.

Са друге стране, несумњива подударност међу јунацима може се наћи у узроку њиховог нихилизма. Обојица су до негативског става према свијету дошли проживљавањем свеопште патње као крајње негативне смисла сваког постојања. Њихов сусрет са патњом је суштински различит. Иванов је посредан, логички, док је Рајићев непосредан, емпиријски. У разговору са Аљошом Иван износи списак мучене дјеце чију је трагичну судбину открио у црној хроници. За њега је патња логичан доказ бесмислености постојања. „О, по мом јадном, земаљском, еуклидовском уму, знам само то да патња постоји, да криваца нема, да све једно из другог произилази непосредно и просто, да све тече и уравнотежава се – али то је само еуклидовска збрка; ја то знам, но, ето, не могу пристати да по њој живим” (Достојевски 2008: 287). Рајићев сусрет са патњом је непосредан и проживљен, а у ратним сценама често се описује страдање дјеце. „Пред кућама стојаху прљаве жене и много, много одрпане, прљаве деце. Једно дуго трчаше крај нас, и мољаше ме; али шта – не знам. Јеврејче лепо, црнурасто” (Црњански 1993: 15). „Девојчице од дванаест година, од десет година, нуде се” (Исто: 19). „Кад се пробудих видех да сам спавао на гробу. Она се звала Неве Бенуси. Да, лежала је мирно, под земљом. Живела је тринаест година” (Исто: 70).

У палети емоција *Дневника о Чарнојевићу* погрешно је рећи да се Рајић према нижој стварности односи чисто индиферентно. Иако равнодушност јесте његово најчешће осјећање, у одређеним сегментима романа долазе до изражаја оне емоције које је Рајић гајио према овоземном свијету, а односе се на његову младалачку жељу за преобликовањем свијета. „И знао сам, да мора доћи нека грдна олуја, која ће разнети тај учмао живот без сржи и без бола. [...] Хтели смо да спасемо свет – ми, словенски ђаци” (Црњански 1993: 16). Ово осјећање је у неку руку блиско Ивановој жељи да промјени свијет, која је у његовој мисли изродила идеју Великог инквизитора (иако Рајић показује веће одушевљење од Ивана), међутим оно се односи на Рајићеву прошлост. У његовој непосредној садашњости јавља се мисао о убиству као једином смисленом рјешењу постојања. „Данас сам жељан убијати, убијати. Они убиством одговарају на све. Убиство? [...] Сви се препадоше и рекоше да сам луд. А ја бих се радовао да кољу. Нека кољу” (Исто: 72). „Уопште ми се убијање сад јако свиђа. Волим и мој завичај, а убиство све излечи. Оно је једина истина” (Исто: 73). „Ја волим моје дедове, они су знали да убијају. Уопште ми се убиство сад јако свиђа” (Исто: 78). Ова мисао кореспондира са основном Ивановом идејом „сведозвољености” у свијету лишеном вјере у Бога и у бесмртност као смислотворне компоненте, гдје „себичност, која би дошла до злочинства, не само што се мора дозволити човеку

него чак признати као неопходан, најпаметнији и – малтене – најблагороднији излаз из његовог положаја” (Достојевски 2008: 82).

Суштинска разлика између Ивана Карамазова и Петра Рајића је у томе што су у њима оличене двије различите врсте интелигенције, логичка (еуклидовска) и интуитивна. Иван до ниҳилизма долази апстрактно-теоријским путем, а Рајић искуствено. Као логичан ум, Иван не види вишу стварност коју види Рајић. Његов ниҳилизам због тога има карактер бунта, богоборства и непризнавања свијета. „Али замисли сад да ја, у крајњој линији, овај свет божји не прихватам, знам да постоји, али га никако не признајем” (Исто: 277–278). Рајић се против свијета није побунио, већ одродио од њега. „И тако сам се ослободио и одродио од свега. И ништа ме више не везује ни за добро ни за зло” (Црњански 1993: 22). Њему су Иванов бунт и поема Великог инквизитора страни због интуитивне, пјесничке спознаје „невидљивих веза”, која се јавља и у тренуцима рата. „Али зоре, зоре су дивне. Шуме златне, младе, добре моје галицијске шуме” (Црњански 1993: 15).

Идеални свијет, који Рајићу пружа утјеху и открива смисао живота, идејно је сагласан учењу старца Зосима о људској свекривици. Основна идеја која их веже је идеја хармоничности и свесагласја. У *Дневнику о Чарнојевићу* она се експлицира у Чарнојевићевим ријечима: „Све што су чинили тврдио је да негде, далеко, на једном острву оставља трага. А кад би јој рекао, да сад од њеног страшног осмеха добија једна црвена биљка на острву Сеилону снаге да се отвори, она би се загледала у даљину” (Исто: 51). Иста идеја свеповезаности постоји већ у *Браћи Карамазовима* у лику и дјелу Зосиминог брата Меркела. „Младић, брат мој, птице је за опроштење молио: то изгледа скоро бесмислено, али је истина, јер је све као океан, све тече и додирује се: на једном месту додирнеш, на другом крају света одјекује” (Достојевски 2008: 375).

Рајић и Чарнојевић интуитивно спознају виши свијет, у којем проналазе космичку хармонију. Спону са њим Рајић проналази у небу и у лишћу. Ово су и једни од ријетких тренутака када (садашњи) Рајић долази у сједињеност са свијетом око себе и његово нараторско „ја” постаје „ми”. „Ми смо слободни и знамо: да је небо свуд на свету исто и плаво, ох, тако” (Црњански 1995: 23). „Сви смо једнаки. Свуд је моја отаџбина. Свуд има љубави, јер свуд има и траве и жила и лишћа увенула” (Исто: 76). „Да, знам да сам смешан, па ипак ја знам, да нас има милионима што не волимо више ништа, до само лишће, лишће” (Исто). Посљедњи цитат показује да ова хармоничност подразумијева отуђивање од онога што не улази у сфере више стварности.

У својим учењима Зосима такође говори о вишем свијету, који се може спознати интуицијом. „Много је на земљи нама непознато, али нам је наместо тога даровано тајно скривено осећање живе везе наше са другим светом, са светом горњим и вишим; клице наших мисли и осећања нису овде, него у другим световима” (Достојевски 2008: 375). Међутим, спознајне моћи Аљоше и Зосима шире су од Рајићевих, јер смисао не откривају само интуитивним путем, већ и вјером у Христа, које нема код Рајића. У опису доживљаја који се може сматрати типично суматраистичким разлика између Зосиминог и Рајићевог схватања

јесте у откривању златна, сви они, за доче, непрестано је

Из овога произишло много учења. Рајићу лину и бесмислену братства као остваривање идеји свекривице је сваки поједини одвод општег светског овој земљи” (Исто: везу са свим људима, гле, можда ће се с душе његове, макар

У поређењу са дјелује као половице хармоније. Пој за другог. „Биће у сти, и отуд из љубави (Ломпар 2015). Рајић шаље у свијет.

Међутим, овдје од суматраизма као једне књижевне стране могу се, по својим искази главног јуна, лошки уобличавања као књижевни јунацијом Милоша Црњанског условљава подр прилагођава структури

Читањем текста излаже идеја суматра ослобођен саучесничкој стварности. Напротив, долази из осјећаја суматраистичком доживљаја људи. „Куд о помилови! Не са (Достојевски 2008: 229).

Сличан епифора Карамазов. „Као да стадоше у души ње

е – најблагороднији

Рајића је у томе што
гичка (еуклидовска)
ским путем, а Рајић
оју види Рајић. Ње-
епризнавања свије-
не прихватам, знам
ћ се против свијета
и одродио од свега.
1993: 22). Њему су
иутивне, пјесничке
„Али зоре, зоре су
рњански 1993: 15).
сао живота, идејно
новна идеја која их
Чарнојевићу она се
ни тврдио је да не-
ао, да сад од њеног
ну снаге да се отво-
овезаности постоји
Меркела. „Младић,
мислено, али је ис-
есту додирнеш, на

у којем проналазе
и у лишћу. Ово су
у сједињеност са
Ми смо слободни
рњански 1995: 23).
р свуд има и траве
па ипак ја знам, да
ће, лишће” (Исто).
ева отуђивање од

ету, који се може
ли нам је наместо
им светом, са све-
де, него у другим
Аљоше и Зосиме
вним путем, већ и
и се може сматра-
јићевог схватања

јесте у откривању Божијег присуства. „Свака травка, свака бубица, мрав, пчела златна, сви они, за дивно чудо, знају пут свој, иако немају ума; тајну божју сведоче, непрестано је сами извршују” (Исто: 346).

Из овога произилази основна разлика између Рајићевог суматраизма и Зосиног учења. Рајић, као јунак који свијет доживљава као расцијепљен на смислену и бесмислену сферу, отуђује се од своје околине, док Зосима ствара идеју братства као остварења хармоније и раја на Земљи. Идеја братства је утемељена на идеји свекривице и свеодговорности људских бића. „Јер знајте, мили моји, да је сваки поједини од нас несумњиво крив за све и за сваког на земљи, не само услед општег светског греха, него и лично сваки за све људе и за сваког човека на овој земљи” (Исто: 194). Стога Зосима, за разлику од Рајића, проповиједа живу везу са свим људима, путем активне љубави и молитве за све страдалнике. „И где, можда ће се с другог краја земље уздићи твоја молитва ка Господу за покој душе његове, макар ти њега никако и не знао нити он тебе” (Исто: 373).

У поређењу са оваквим концептом, суматраизам *Дневника о Чарнојевићу* дјелује као половично остварен покушај спознаје свеповезаности и надземалске хармоније. Појам кривице код Рајића не постоји, као ни побуда да се моли за другог. „Биће у *Дневнику о Чарнојевићу* одсуствује из кривице, из одговорности, и отуд из љубави. Оно остаје у еросу због тога што одсуствује од љубави” (Ломпар 2015). Рајићева отуђеност је далека Зосими, који свога ученика Аљошу шаље у свијет.

Међутим, овдје је потребно разликовати суматраизам Милоша Црњанског од суматраизма као основног структурног елемента романа. „‘Суматраизам’ ван једне књижевне структуре и ‘суматраизам’ у оквиру саме те књижевне структуре могу се, по својим обележјима, веома битно разликовати. Сви они вредносни искази главног јунака [...] можда су само средство помоћу којег писац психолошки уобличава ове своје књижевне ликове” (Милошевић 1972: 272). Рајић као књижевни јунак јесте носилац осјећања разочарања, које је владало генерацијом Милоша Црњанског. Дуализам *Дневника о Чарнојевићу* и структура коју он условљава подређени су овом осјећању. Дакле, идеја суматраизма се овдје прилагођава структури дјела и психологији главног јунака.

Читањем текстова попут „Објашњења *Суматре*”, у којима се непосредније излаже идеја суматраизма, јасно се увиђа да овај пјеснички поглед на свијет није ослобођен саучесништва са ближњима, нити је створен као средство за бијег од стварности. Напротив, свијест о невидљивим везама у свијету код Црњанског долази из осјећаја саучесништва са ратним другом. У крајње епифаничном суматраистичком доживљају, Црњански ће осјетити везу са патњама хиљада, милиона људи. „Куд све нису стигли наши боли, шта све нисмо, у туђини, уморни, помиловали! Не само ја, и он, него и толики други. Хиљаде, милиони” (Црњански 2008б: 229).

Сличан епифанични тренутак у *Браћи Карамазовима* доживјеће и Аљоша Карамазов. „Као да се нити свих тих безбројних светова божјих наједаред са-стадоше у души његовој, те она сва трепташе ‘додирјујући светове’. Хтело му се

да опрости свима и за све, а и да моли за опроштај, али не за себе, него за све и свја, а 'за мене се други моле', одјекну опет у души његовој" (Достојевски 2008: 424).

У *Браћи Карамазовима* Иван представља расцјепљујућу силу, док су Алџа и Зосима конципирани као свеобједињујући карактери. Ова разлика представља разлику двију врста промишљања и откривања свијета, логичке и интуитивно-религиозне. Драган Недељковић својим читалачким искуством сасвим прецизно распоређује улоге јунака: „Иако је за извесне критичаре Димитрије средишња личност романа, ја доживљавам Ивана као најзагонетнији карактер, као 'најпоцепанијег јунака', а Алџу као најдушежнијег, који све повезује, јер њему сви верују и он за све има слуха и племенитог разумевања" (2011: 257). Суматраизам Петра Рајића, као дуалистички поглед на свијет, налази се између ова два концепта и преузима елементе и једног и другог.

Ипак, сваки од идејних концепата у *Браћи Карамазовима* тежи ка објашњењу свијета као цјелине, док га Рајић дијели. Из тог разлога, Рајићев свјетоназор не представља хармонично уједињење зараћених идеја романеског свијета Достојевског, већ њихово распоућивање, као што је Рајић сам распоућен између поништавања овоземаљског и узвишавања у надземаљско. Вјера у хармонију иза свакодневне баналности служи му као утјеха и наговјештај смисла, док његов нихилизам онемогућава апсолутну синтезу описану у „Објашњењу *Суматре*” и води га отуђењу.

Мотив двојништва

Паралела између Црњанског и Достојевског открива се и у мотиву двојништва, који је био опсесивни мотив обојице писаца. На примјеру *Дневника о Чарнојевићу* и *Браће Карамазових* мотивска сродност се повећава начином употребе двојништва као средства изражавања јунакових философских погледа. Двојници Петра Рајића и Ивана Карамазова, Чарнојевић и Ђаво, представљају еманаацију њиховог философског концепта на метафизичкој равни.

Случај код Ивана Карамазова је у неку руку комплекснији него код Рајића, због тога што је његово двојништво двоструко. „И. К. Има два 'двојника' – Ђавола, који понавља његове најодвратније и најглупље мисли, и лакеја Смердјакова, који деградира његову 'идеју' до обичног злочина" (ЕКЈ 2013: 249). Двоструким двојништвом наглашава се Иванова расцјепљеност. Смердјаков је Иванов двојник на плотском нивоу, а Ђаво на метафизичком. У овом истраживању разматраће се само проблем Ивановог односа са Ђаволом, пошто и двојнички однос Рајић – Чарнојевић такође има функцију преношења јунакове идеје на метафизичку раван.

Однос двојника према јунаковој идеји различит је у *Браћи Карамазовима* и у *Дневнику о Чарнојевићу*. Ђаво ругалачки стоји наспрам Ивана. Цитатни индекс Иванових мисли, који Ђаво износи пред њега, јесу идеје којих се сам Иван

одрекао. „Свеколико одавно преживео и подносиш као неку страну, идејни творак, а онда га удариш а он (48). Суматраизам узима од Чарнојевић пуне какаду, сад неко далеко, да је релација јунака различита.

Прва сличност сани. Ова форма усложњава у двојнику се Рајић сусреће са *Мисао*, под насловом шта упућују и сам којима је тежио, Иако којем Иван разговара

Други сличност овом случају јавља Рајићевом случају

Сродност Рајић „О једном човеку, Један једини човек Чарнојевић упућују на мене, да нисте и вање Рајића и Чарноја на изједначавање коси се дој мени се „Његов отац беше ника овим слиједи

Поистовјећив но на братском не први покушава да лази се управо у ју чају доводи до губ рађају у њему сам од оних застрањен или истине” (Вили непризнавање њего „ја”. „Ти си овапло осећања и то најга

одрекао. „Свеколике глупости, колико год има у мојој природи, и које сам ја већ одавно преживео и премлео у своме уму и одбацио као цркотину – ти ми сад подносиш као неку новост” (Достојевски 2008: 755). Чарнојевић је, са друге стране, идејни творац суматраизма. „Тада га притиснуше о једно стакло и почеше га ударати а он рашири руке и рече: 'Ја сам суматраиста'” (Црњански 1993: 48). Суматраизам као философију утјехе од поражавајућег реалитета, Рајић презузима од Чарнојевића. „Али се тешио да ће уместо њега да живе румене неке јеле пуне какадуа лепих на једном острву далеком. А кад се осмехнуо сетио се да сад неко далеко, далеко плаче за њим” (Исто: 57). На основу овога се закључује да је релација јунак – двојник у романима слична по форми, док је садржајно различита.

Прва сличност између ових двојничких односа је форма сна у којој су описани. Ова форма суочавања јунака са двојником у *Дневнику о Чарнојевићу* се усложњава у двоструки сан (Петковић 2010: 99). Осим тога, одломак у којем се Рајић сусреће са Чарнојевићем, објављен је прије самог романа, у часопису *Мисао*, под насловом „Сан”. Разлика се, међутим, јавља у самој природи сна, на шта упућују и сами наслови. Док Рајић у двојнику открива личност и предјеле којима је тежио, Иван улази у вербални окршај са ђаволом. Зато је поглавље у којем Иван разговара са ђаволом насловљено „Ђаво. Кошмар Ивана Фјодоровича”.

Други сличност је поистовјеђивање јунака са сопственим двојником. И у овом случају јавља се иста разлика у природи односа јунака и двојника, који је у Рајићевом случају пријатељски, а у Ивановом случају антагонистички.

Сродност Рајића и његовог двојника истакнута је већ на почетку поглавља. „О једном човеку, којег не могу да заборавим, и који ми беше више него брат. Један једини човек. Један младић у свету” (Црњански 1993: 45). Прве ријечи које Чарнојевић упућује Рајићу указују на њихову карактерну блискост: „Ви личите на мене, да нисте и ви на путу, позајмите ми молим вас” (Исто: 47). Поистовјеђивање Рајића и Чарнојевића превазилази идентификацију њихових „ја” и прелази на изједначавање њихове околине, односно породице. „Када причаше о њеној коси седој мени се учини да сневам, толико је личила на моју мајку” (Исто: 49). „Његов отац беше весео човек, као и мој” (Исто). Идентификација Рајића и двојника овим слиједи градациону везу поистовјеђивања братске природе.

Поистовјеђивање Ивана са ђаволом је другачијег типа. Оно није базирано на братском него на антагонистичком односу јунака и двојника, при чему први покушава да докаже непостојање другог. Драмска напетост ове сцене налази се управо у јунаковој борби са сопственом свијешћу, која га у сваком случају доводи до губитка. „Ако је ђаво стваран, онда се 'подземне' мисли ума не рађају у њему самом; ако ђаво није стваран, привид његове реалности је једно од оних застрањења ума које нас чини непоузданим просудитељима реалности или истине” (Вилијамс 2014: 58). Стога Иваново поистовјеђивање са ђаволом и непризнавање његовог постојања има функцију очувања цијелости сопственог „ја”. „Ти си оваплоћење мене самог, усталом, само једне моје стране... мисли и осећања и то најгладнијих и најглупљих” (Достојевски 2008: 742). Посљедњи ци-

тат говори о Ивановом несвесном признавању расцјеplивања сопственог „ја”, при чему се отцјеplени дио трансформише у лик ђавола.

Мотив путовања се такође појављује у оба сна и такође врши различиту функцију. У оба случаја путовање је представљено на начин којим се поништавају временско-просторне границе, међутим, у случају Ивана и ђавола, оно има функцију цијепања личности Ђаво приповиједа о својим договорштинама у људском свијету да докаже своје постојање и интегралност у односу на Ивана, док се Рајић уживљава у Чарнојевићево приповиједање толико да себе види крај њега у опсаним просторима. „После смо лежали на некој једрачачи пред Хонгконгом” (Црњански 1993: 49). „После смо опет били на неком броду пред Каиром” (Исто: 51).

Обје сцене завршавају са недоумицом да ли се сусрет са двојником заиста десио. Међутим, у *Браћи Карамазовима* то је питање које стоји и пред читаоцем и пред самим јунаком, док у *Дневнику о Чарнојевићу* јунак не поставља ово питање, већ доводи читаоца у недоумицу. Сам Рајић истиче да је оно о чему ће приповиједати сан. „Ах, хоћу да ти причам сан, један мој сан, и да те успавам” (Исто: 46). Тиме се поставља питање колико је оно што је исприповиједано истинито, пошто је на почетку поглавља двојник истакнут као особа која заиста постоји, „један младић у свету”. Овим се дочарава помијешаност сна и јаве, природна за Рајићев поглед на свијет, пошто сан у односу на реалитет има особине више стварности. Стога се питање вјеродостојности не тиче самог јунака, већ читаоца. Иван са друге стране, по буђењу убјеђује Аљошу да се разговор са ђаволом заиста десио. Тиме се указује на потпуно удвајање Ивановог „ја”, што ће коначно довести до његовог слома. „Ђаволова коначна победа се огледа у овој крајњој конфузији у којој Иван ђаволу приписује мисли и речи које су у ствари његове сопствене” (Вилијамс 2014: 59).

Међутим, управо у Ивановој расцјеplености се открива још једна додирна тачка са Рајићем. У критици се усталила грешка потпуног дијељења Рајића и Чарнојевића као представника ниже и представника више стварности. „Рајићев свет упоредљив је с оним првим, феноменалним светом, док је Чарнојевићев чиста песничка, сновидовна творевина, па га је стога Црњански и везао за приповедачев сан” (Петковић 2010: 101). Ова подјела је неприхватљива стога што Рајић не припада само једном свијету, већ је расцјеplен између два. Међутим, разлика између ових јунака јесте у томе што Чарнојевић потпуно припада свијету о којем Рајић сања. Зато је Рајићево писање о Чарнојевићу могуће тумачити као потрагу за цјеловитишћу, при чему је његов двојник идеални лик његовог суматраизма. „Његово писање је покушај да успостави своје ново ја које би да се што више приближи идеалном ја – Чарнојевићу” (Петровић 2008: 179).

Са друге стране, у *Браћи Карамазовима* појављује се још један сан и још једна веза, која се можда не може строго тумачити као концепт двојништва, али је блиска односу Рајића и Чарнојевића. Мисли се на однос Зосиме и Аљоше, такође проказан кроз сан који Аљоша сања након Зосимине смрти. У поглављу „Кана Галилејска” Аљоши се кроз сновиђење јавља Зосима, како плеше на свад-

би на којој је Исус у којој је и јуче седе очи му блистају” (Д Аљоша одолио свом везу јунака и његово маљски. Пред Аљош величином пред нам из љубави је постао прекида радост гости векова” (Исто).

Садржински, ов је однос Аљоша – Зо Иван – ђаво. Аљоши са Рајићевим сном. бесједником у сну и у ка јединствености и се питање његове ау излишно за самог Ал туицијом.

Док је Иваново Рајића се као однос З са учитеља на ученик

Зосима идеју све ша повезан јер је „то баш за оног младића, но, да ме на нешто по је сличан по томе што дневнику, а Маркел у наилазе на првобитно мајке, а Чарнојевић хармонични обједињу о Чарнојевићу пресли

Ова веза, коју Ра указује на његов поло Рајићевог суматраизм свекривице.

Интертекстуалне највише се свде на и ману Црњанског оств

би на којој је Исус учинио своје прво чудо. „Ковчега нема, а он је у истој одећи у којој је и јуче седео с њима, кад се гости беху скупили с њима. Лице му јасно, очи му блистају” (Достојевски 2008: 423). Ово сновиђење јавља се пошто је Аљоша одолио свом највећем искушењу у роману и указује на снажну духовну везу јунака и његовог учитеља, која повезује два свијета, овоземаљски и оноземаљски. Пред Аљошино буђење, Зосима му описује Исусов лик: „Страшан је величином пред нама, ужасан је величином својом, али је милостив бесконачно, из љубави је постао као и ми, и радује се с нама, воду у вино претвара, да се не прекида радост гостију, нове госте очекује, нове непрестано зове, и то у векове векова” (Исто).

Садржински, овај сан је много ближи Рајићевом сну него Иванов, као што је однос Аљоша – Зосима много сличнији односу Рајић – Чарнојевић од односа Иван – Ђаво. Аљошин сан дијели многе формалне и садржајне карактеристике са Рајићевим сном. У оба случаја се описује хармонична усаглашеност са сабесједником у сну и у оба случаја се исказује тежња ка вишем свијету као тежња ка јединствености и хармонији. Такође, на крају Аљошиног сна не поставља се питање његове аутентичности као код Ивана, из простог разлога што је оно излишно за самог Аљошу, који се не води логичком свијешћу, већ вјером и интуицијом.

Док је Иваново двојништво симултаног карактера, однос Чарнојевића и Рајића се као однос Зосиме и Аљоше представља кроз предање које се преноси са учитеља на ученика.

Зосима идеју свекривице преузима од свога брата Маркела, с којим је Аљоша повезан јер је „толико налик на њега духовно да сам га много пута сматрао баш за оног младића, брата свога, који ми је дошао на крају пута мога, тајанствено, да ме на нешто подсети и упутити” (Исто: 335). Опис Маркела и Чарнојевића је сличан по томе што су оба јунака описана екстерно (Чарнојевић у Рајићевом дневнику, а Маркел у Зосиминим сјећањима, која је саставио Аљоша) и обојица наилазе на првобитно неразумијевање према својим идејама, Маркел од стране мајке, а Чарнојевић од стране Американке у коју се заљубио. Тако се ствара хармонични обједињујући однос Маркел – Зосима – Аљоша, који се у *Дневнику о Чарнојевићу* пресликава на однос Чарнојевић – Рајић.

Ова веза, коју Рајић и у мотиву двојништва дијели са Аљошом и Ивановом, указује на његов положај између двојице јунака Достојевског, као и на положај Рајићевог суматраизма као дуалистичког споја философија сведозвољености и свекривице.

Закључак

Интертекстуалне релације *Дневника о Чарнојевићу* и *Браће Карамазових* највише се свode на идејне сфере двају романа, при чему се суматраизам у роману Црњанског остварује као дуалистички концепт који спаја двије међусобно

супротстављене идеје сведозвољености и свекривице. Стога се структурна разлика између ових романа објашњава тиме што је полифоничност *Браће Карамзових* условљена позицијом јунака као носилаца различитих погледа на свијет и различитих идеја, а монолоичност *Дневника о Чарнојевићу* сукобом двију свијетова унутар једног система.

Петар Рајић је с једне стране близак Ивановом нихилизму, док је са друге стране сродан Аљоши и Зосимином концепту хармоничног свеповезивања. Ова међупозиција утврђена је мотивом двојништва Рајић – Чарнојевић, које има формалне карактеристике двојничког односа Иван – Ђаво, а садржајне карактеристике идејног наслијеђа линије Маркел – Зосима – Аљоша. Међутим, идеје Ивана и Аљоше не доживљавају своју синтезу у Рајићу, који је сам располућен између два начела и два свијета. Од лудила у које је доспио Иван – Рајића спасава његова тежња ка вишој стварности, док непостојање појма кривице за себе и за друге не доводи Рајића до обједињавања са свијетом, већ до отуђења од свијета који сматра нижим. Овакав јунак је носилац осјећања разочараности повратника из рата, које даје основну боју *Дневника о Чарнојевићу*. Концепт суматраизма се стога не исцрпљује у овом роману, већ се прилагођава његовој основној идеји и емоцији. Суматраизам представљен у програмским текстовима Милоша Црњанског ближи је Зосимином и Аљошином концепту свеповезаности, кроз проживљавање и саосјећање са свим људима који су прошли кроз патњу и бол. Тиме је у овом истраживању указано на дубљу, везу, између дјела Милоша Црњанског и Фјодора М. Достојевског.

ЛИТЕРАТУРА

Бахтин 2000: М. Бахтин, *Проблеми поетике Достојевског*, Београд: Zepther World Book.

Вилијамс 2014: Р. Вилијамс, *Достојевски – Језик, вера књижевности*, Београд: Хришћански културни центар др Радован Биговић, Zepther World Book.

Деретић 1981: Ј. Деретић, *Српски роман 1800–1950*, Београд: Нолит.

Достојевски 2008: Ф. М. Достојевски, *Браћа Карамзови*, Београд: Феникс либрис.

ЕКЈ 2013: *Енциклопедија књижевних јунака*, Београд: Плави круг.

Ломпар 2015: М. Ломпар, „Црњански између Толстоја и Достојевског”, <<https://www.youtube.com/watch?v=BL56pcXfiQ>>.

Микић 2005: Р. Микић, „Прича, сан, манифест. Један поглед на *Дневник о Чарнојевићу*” у: М. Ломпар (прир.), *Књига о Црњанском*, Београд: Српска књижевна задруга, 98–130.

Милошевић
дела Милоша Црњанског
два рата I, Београд

Отац Јустин
– *Достојевски о Еванђељу*

во: Манастир Телић

Петковић 2011: *Достојевски о Еванђељу*, jizevnosti.rs, 11. 6.

Поповић 2007: *Достојевски о Еванђељу*

РКТ 1985: *Достојевски о Еванђељу*

Црњански 1981: *Достојевски о Еванђељу*, Београд

Црњански 1981: *Достојевски о Еванђељу*, Београд

Црњански 2001: *Достојевски о Еванђељу*, Београд

Црњански 2001: *Достојевски о Еванђељу*, Београд

Штампар Макарије
Цапић 1995: *Достојевски о Еванђељу*, Завод за уџбенике

SIMILARITIES

“DIARY

“BR

It's a well known fact that the nihilism of Miloš Crnjanski is a complex concept and intertextual phenomenon. These concepts and intertextual structure are a motive of double whiteness of Ivan Karamazov's world. This is a nihilistic concept that comes from a higher reality of h

Key words: inte

Милошевић 1972: Н. Милошевић, „Филозофска димензија књиже дела Милоша Црњанског”, у: С. Велмар-Јанковић (прир.), *Књижевност између два рата I*, Београд: Нолит, 253–337.

Отац Јустин 1991: Ј. Телијски, *Философија и религија Ф. М. Достојевског – Достојевски о Европи и словенству*, Београд: Наследници Оца Јустина, Ваљево: Манастир Телије.

Петковић 2010: Н. Петковић, *Два српска романа*, <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>. 11. 6. 2015.

Поповић 2007: Т. Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд: Логос арт.

РКТ 1985: *Речник књижевних термина*, Београд: Нолит.

Црњански 1992: М. Црњански, *Испунио сам своју судбину*, Београд: Народна књига, Београд: Српска књижевна задруга.

Црњански 1993: М. Црњански, *Дневник о Чарнојевићу*, Београд: Издавачка кућа Драганић.

Црњански 2008а: М. Црњански, *Есеји*, Београд: Штампар Макарије.

Црњански 2008б: М. Црњански, *Лирика Итаке и коментари*, Београд: Штампар Макарије.

Џаџић 1995: П. Џаџић, *Повлашћени простори Милоша Црњанског*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Fedor B. Marjanović

SIMILARITIES AND INTERTEXTUAL BONDS BETWEEN TWO NOVELS:
“DIARY ABOUT ČARNOJEVIĆ” OF MILOŠ CRNJANSKI AND
“BROTHERS KARAMAZOV” OF F. M. DOSTOJEVSKI

Summary

It's a well known fact that Dostoyevsky had a great influence on poetical concept sumatraism of Miloš Crnjanski. The topic of this paper will be similarities between their philosophical concepts and intertextual bonds between their novels *Diary about Čarnojević* and *Brothers Karamazov*. These bonds will be researched through three point of interest: through relation of novelistic structure and it's idea, through comparing their philosophical concepts and through motive of double which appears in both novels. The world view of Petar Rajić connects the ideas of Ivan Karamazov with ideas of father Zosimas and Aljoša Karamazov. This produces a dualistic concept that combines nihilistic orientation towards the real world on one side and strives for higher reality of harmonical connection between man and nature.

Key words: intertextuality, sumatraism, allownes of everithing, giult for all the sins, double